

Bovrup-Kartoteket - et boghistorisk studie

Afstud.mag. Anders Otte Stensager

I år er det 60 år siden, at det såkaldte 'Bovrup-Kartotek', som indeholder navnene på tidligere medlemmer af DNSAP (Danmarks Nationalsocialistiske Parti), blev udgivet af modstandsbevægelsen. Siden er ikke mindst mediernes interesse for kartoteket fra tid til anden dukket op bl.a. i forbindelse med, at flere nulevende politikeres navne er hentet frem af kartoteket. Dette til trods for, at der fortsat 60 år efter stadig skal søges justitsministeriets godkendelse, hvis forskere eller privatpersoner ønsker at gennemse kartoteket enten på Det Kongelige Bibliotek eller Rigsarkivet. Ikke desto mindre har interesserede og samlere i flere år uden større vanskeligheder kunnet erhverve sig et eksemplar af det berygtede kartotek enten antikvarisk eller hos de større auktionshuse i landet.

Denne artikel har imidlertid ikke til hensigt at følge mediernes sensationsprægede bevågenhed for kartoteket. Derimod er det foreliggende arbejde, der er baseret på en gennemgang af 51 kartoteker, et forsøg på en inddeling af de umiddelbart tilgængelige typer af kartoteker, der publiceredes i bogform umiddelbart efter befrielsen. En undersøgelse som har vist, at kartoteket blev trykt i flere varianter end hidtil antaget.

Samtidigt er det forhåbningen, at artiklen kan finde anvendelse som et typologisk værktøj for både den professionelle historiker og den generelt besættelsestids-

interesserede læser. At der gennem årene formentlig vil kunne føjes enkelte nye varianter af kartoteket til er ikke usandsynligt og det skal derfor understreges, at den foreliggende inddeling ikke gør krav på at være fuldstændig. Ikke desto mindre viser de mange typer og varianter tydeligt, hvor stort behovet var for at få udsendt kartoteket, først og fremmest blandt modstandsbevægelsen, der tog initiativ til udgivelsen i 1946 på trods af det daværende justitsministeriums forbud og efterfølgende beslaglæggelser.

Kilderne

Kilderne til 'Bovrup-Kartotekets' tilblivelseshistorie og videre skæbne er i dag kun vanskeligt tilgængelige da der ikke umiddelbart er bevaret noget skriftligt kildemateriale. Et aspekt som i høj grad må tilskrives modstandsbevægelsens ønske om lige efter befrielsen at hemmeligholde projektets indhold for at undgå, at tidligere medlemmer af DNSAP og sympatisører af besættelsesmagten fik kendskab til publiceringen af kartoteket i en offentlig version. Dernæst synes der ikke længere at være nulevende modstandsfolk, der direkte har været involveret i planerne om at trykke og distribuere DNSAP's medlemslister. I den ældre besættelseslitteratur omtales kartoteket næsten aldrig og da slet ikke udgaven i bogform, som her har vores interesse, mens der i den nyere besættelseslitteratur kun findes sporadiske henvisninger. Malene Djursaa omfattende arbejde fra 1981 om de danske nazister er uomtvisteligt en hovedhjørnesten i forståelsen af DNSAP's opbygning og medlemsstrukturer, men bidrager ikke væsentligt til baggrunden for udgivelsen af kartoteket i bogform. På internettet under overskriften 'Bovrup-Kartoteket på danske nazister skal omsider åbnes' finde en artikel af Leif Larsen fra Dokumentationscenter for

Historieforskning, der forsøger at redegøre for kartotekets historie i forbindelse med, at et flertal i Folketinget på 60-årsdagen for Danmarks besættelse ønskede kartoteket offentliggjort. Imidlertid lider oplysningerne på denne net-side generelt af manglende kildehenvisninger. Senest har forskningschef John T. Lauridsen i sin omfattende monografi om dansk nazisme fra 2002 en mindre artikel om kartoteket, men den synes overvejende baseret på Djurbaas arbejder. En rundspørge foretaget af forfatteren i 2005 blandt tidligere modstandsfolk har ikke bidraget væsentligt til kartotekets tilbivelseshistorie. Sammenfattende må vi konstatere, at bogudgaven af kartoteket stadig ikke har løftet meget af sløret om sin egen historie.¹

Kartotekets historie

Der er således praktisk taget ikke længere noget kildemateriale, der fortæller om initiativtagerne bag udgivelsen af 'Bovrup-Kartoteket'. Ligeledes er det uklart, om omkostningerne til trykning og distribuering blev finansieret gennem private bidragydere eller gennem salg af selve bogen. Et spørgsmål, som stadig står åbent og formentlig forbliver ubesvaret. Ikke desto mindre vil vi i det følgende se nærmere på, hvad der i dag findes af oplysninger om 'Bovrup-Kartoteket' og derefter de enkelte typer af kartoteker.

Kartotekets eller rettere arkivets tilbivelseshistorie starter i den sønderjyske landsby Bovrup, hvor DNSAP og dets leder Frits Clausen fra midten af 1930'erne havde sit hovedkvarter. Herfra registreredes alle landets partimedlemmer med navn, adresse, profession, indmeldelses- eller udmeldelsestidspunkt og sågar ekskluderinger. Endvidere indgik der til arkivet i Bovrup også hele partiapparatets korrespondance og fra 14.

I forordet til 'Kartoteket' bekendtgøres det, at „hede den danske Befolkning har Ret til og bør have Navnene at vide paa de, som moralsk stillede sig til Nazismens Disposition.“ „Årsagen til denne udtalelse skal bl.a. ses på baggrund af, at modstandsbevægelsen var utilfreds med myndighedernes igangværende udrensninger, der ikke var tilstrækkelig finmaskede. (Eget foto).

december 1942 blev der tilmed indført afleveringspligt, idet alle tryksager udsendt af partiets netværk af organisationer ligeledes skulle samles i parti hovedkvarteret i Bovrup. Til dette arbejde blev der en kort overgang knyttet arkivaren Niels Bjertnæs. Endelig var partiføreren Frits Clausen personligt engageret i opbygningen af arkivet og stod selv flere gange bag indkaldelser af materiale.

Ved besættelsens ophør i maj 1945 faldt hele arkivet og dermed også partiets register over dets medlemmer i modstandsbevægelsens hænder, der i december samme år modvilligt måtte aflevere alt mate-

rialet til politiet. I mellemtiden havde en gruppe af modstandsfolk, der kaldte sig 'G', kopieret store dele af medlemslisterne og påbegyndte i starten af 1946 publiceringen af navne og adresse på en lang række partimedlemmer i bogform under titlen 'Kartoteket', som blev udgivet på Bogforlaget af 1946 og trykt i København.² Om årsagen til udgivelsen oplyses det i forordet til kartoteket, at 'I Tiden efter den 5. Maj lykkedes det os [modstandsbevægelsen] at faa en Afskrift af DNSAP's Medlemskartotek, og efter de Skuffelser, som vi har oplevet med Hensyn til Udrensningen, har vi nu besluttet at bringe disse Medlemslister til Offentlighedens Kundskab. Der har været talt for og imod Offentliggørelsen af dette Medlemskartotek, men naar man stadigvæk ser Mennesker, som har været Medlem af DNSAP, i udstrakt Grad handle med vore Allierede, og naar de danske Myndigheder fortsat billiger Eksistensen af nazistisk Virksomhed, saa hører alting op.' Endvidere hedder det, at 'Vi mener, at hele den danske Befolkning har Ret til og bør have Navnene at vide paa de, som moralsk stillede sig til Nazismens Disposition.' Der er således ingen tvivl om holdningen til myndighedernes igangværende udrensninger og retsforfølgelser, der ikke levede op til modstandsbevægelsens forventninger. Nettet skulle ganske enkelt strammes yderligere, så ikke kun gruppen af sympatisører og medlemmer af DNSAP burde stilles til regnskab, men også dem, som 'moralisk stillede sig til Nazismens Disposition.' Dvs. dem som ikke nødvendigvis var medlem af partiet, men havde fraterniseret med besættelsesmagten, og som i krigens slutfase havde 'omvendt' sig. Endelige var der også den store gruppe af virksomheder, der i større eller mindre omfang havde samarbejdet med besættelsesmagten.

Det er bl.a. på denne baggrund

vi skal se publiceringen af kartoteket, som blev ordnet efter telefonbogen, så 'de store Byer og landdistrikterne holdes hver for sig.' 'Kartoteket' er derfor opdelt i tre geografiske afsnit og indeholder sammenlagt navne og adresser på mere end 22.000 medlemmer af DNSAP fra hhv. København, landdistrikterne og provinsen ordnet alfabetisk suppleret med oplysninger om fødselsdato og dato for indmeldelsestidspunktet.³ Kartoteket distribueredes i modstandsbevægelsens kredse eller solgtes direkte på gaden til 15 kr. formentlig for derigennem at skaffe midler til trykkeomkostningerne. På den måde blev det muligt for offentligheden at se, om naboen eller sågar en selv var blandt de uheldige, der optrådte i kartoteket. Man kan roligt forestille sig, at kartoteket hurtigt blev brugt som en slags håndbog og dermed også har været den direkte årsag til mere eller mindre tilfældige anklager, private personopgør eller ligefrem lokale skueprocesser.

Justitsministeriet fik imidlertid snart kendskab til de mange kartoteker, der var sat i omløb og forbød i løbet af 1946 bogen, hvorefter politiet blev sat til at beslaglægge bøgerne hos modstandsbevægelsen og dem, som havde erhvervet sig et eksemplar. En næsten håbløs opgave, hvortil skal lægges, at 'afleveringspligten' i befolkningen utvivlsomt har været minimal ikke mindst blandt modstandsbevægelsen, der uden tvivl så bogen som en kærkommen lejlighed til at markere sin position som afnazificeringens vogtere. Selvom politiet beslaglagde et stort antal kartoteker havde modstandsbevægelsens 'Gruppe P6' allerede forinden sikret sig en kopi af en del af registret og kunne straks efter samme år udsende et nyt oplag, der indeholdt adresserne på 9600 medlemmer alene i København, fordelt på 157 sider, trykt på Costers Bogtrykkeri i København. Prisen for dette kartotek

angives til kr. 12 og med bemærkningen, at kartoteket 'Maa kun sælges og forhandles indenfor Gruppens Medlemmer'.⁴ Foruden forsøg på at beslaglægge også dette oplag af kartoteket arresterede politiet enkelte medlemmer af modstandsgrupperne og andre, der var under mistanke for at distribuere kartoteket, men blev hurtigt løsladt på manglende beviser og formentligt også af den årsag, at stemningen generelt ikke var med politiet i den slags sager.

I perioden herefter cirkulerer fortsat et stort antal kartoteker og deriblandt også flere kopier eller afskrifter, som myndighederne ikke formåede at beslaglægge. At hele eller blot dele af kartoteket blev kopieret er der eksempler på. Bl.a. er der i den foreliggende undersøgelse kendskab til et duplikeret kartotek i A4-format udelukkende med navne på medlemmer i 'de grønne områder' nord for København. Desuden ses eksempler på, at den landsdækkende udgave blev splittet op og alene medlemsfortegnelser for provinsen eller landdistrikterne blev forsynet med et gråligt eller mørkeblåt omslag uden titelangivelse eller anden tryk på foromslaget.⁵

De enkelte Bovrup-Kartoteker - typer og forekomst

Den foreliggende inddeling er baseret på en gennemgang af i alt 51 'Bovrup-Kartoteker', der alene ud fra navnet på forlæggeren eller udgiveren kan opdeles i fem hovedtyper (se appendiks I). Det skal understreges, at antallet af kartoteker ikke er et udtryk for de enkelte typers geografiske spredning, idet kildematerialet udelukkende stammer fra forhandlere og enkeltpersoner bosiddende i København og derfor naturligt tegner et skævt billede af kartotekernes distribuering. Dertil skal lægges, at interessen for og handel med kartote-

Den såkaldte 'julehilsen' som blev udsendt ved årsskiftet 1947-48 påklæbet kartoteker af type IIIB og IVC. Bemærk Gunnar Mikkelsens påtrykte og stemplede navnetræk i nederste højre hjørne. (Eget foto).

ket er steget markant i de senere år. Endelig er det foreliggende undersøgelsesmateriale ganske enkelt for spinkelt til at drage for vidtrækkende konklusioner om kartotekets geografiske fordeling. Fortegnelsen er først og fremmest ment som et forsøg på en typologisk inddeling af kartoteket og de varianter, der var og stadig er i omløb og dermed umiddelbart tilgængelige for offentligheden.⁶

Kataloget er inddelt således, at typen angives først, derefter titel og hvilken landsdel det dækker samt endelig en egentlig beskrivelse med forlag, trykkested, størrelse, sidetal og indbinding. Sidetallene på type II, III og IV er bl.a. forsynet med [ ] hvilket betyder, at den eller de pågældende sider enten er friblade eller blot mangler page-

ring. Tallet i [ ] angiver således antallet af upaginerede sider med mindre andet er anført. Kartotekets geografiske dækning er ligeledes markeret med [ ]. Fortegnelsen dækker imidlertid ikke de kartoteker, der løbende måtte være afskrevet eller duplikeret fra modstandsbevægelsens officielle trykte versioner. Disse kan enten være kopierede på et tidligere eller senere tidspunkt og dernæst kan de være udtryk for mere lokale eller ligefrem private tiltag, der ikke længere lader sig rekonstruere. Som omtalt tidligere er der i det foreliggende kun kendskab til et sådant afskrevet og duplikeret kartotek, men langt flere er utvivlsomt blevet kopieret på tilsvarende måde, og må indtil videre stå som isolerede tilfælde. Kartoteker af denne karakter er derfor ikke medregnet i fortegnelsen.

Type IA

Kartoteket. [Hele landet]. Udgivet af Bogforlaget af 1946. Tryk: Forlaget 1946. Trykkested: København.
Størrelse: 8vo (14,7x23,6 cm). 432 sider med forord, der evt. kan være løst indlagt. Pagineringsstart side 3. Heftet med orig. blå papiromslag uden titel.

Type IB

Kartoteket. [Hele landet]. Som type IA, men de to første sider er blanke og uden forord, trykkested og forlag.

Type IC

Kartoteket. [Provinsen]. Som type IB. Fortløbende pagineret pp 174-240 sider. Heftet med orig. beigeifarvet papiromslag uden titel.

Type ID

Kartoteket. [Landdistrikterne]. Som type IB. Fortløbende pagineret pp 289-432 sider. Heftet med orig. blå papiromslag uden titel.

Type IIA

Kartoteket. [København]. Udgivet af Bogforlaget af 1946. Tryk: Forlaget 1946. Trykkested: København.
Størrelse: 8vo (15,1x22,1 cm). 172 sider + [4] sider. Pagineringsstart side 3. Heftet med orig. blå papiromslag uden titel. Trykkested og trykkeri angivet på sidste upagineret side.

Type IIB

Kartoteket. [København]. Som type IIA, men med indklæbet eller løst indlagt duplikeret rettelsesblad til siderne: 58, 142, 34 samt medlemsnr.: 28163, 38047, 37306, 28162, 37358, 37226, Pepke Arthur Frantz (uden medlemsnr.), 37120.

Type IIC

Kartoteket. [København]. Som type IIA, men med indlagt duplikeret rettelsesblad, som type IIB, til siderne: 58, 142, 34 samt medlemsnr.: 28163, 38047, 28127, 37306, 28162, 37336, Pepke Arthur Frantz (uden medlemsnr.) 37120.

Type IID

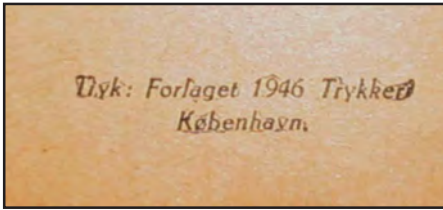
Kartoteket. [København]. Som type IIA med indlagt duplikeret rettelsesblad, som type IIC, men med 3 unummerede medlemmer på rettelsesbladet. Heftet med gråt papiromslag uden titel.

Type IIE

Kartoteket. [København]. Som type IIA, men uden angivelse af trykkested og trykkeri. 172 sider + [4] sider. Heftet med orig. blå papiromslag uden titel.

Type IIF

Kartoteket. [København]. Som type IIA. 172 sider + [2] sider. Heftet med orig. gråt papiromslag uden titel.

At kartoteket blev trykt i flere versioner viser bl.a. kartoteker af type IIF, hvor 'i' i Trykkeri er erstattet af et O.

Trykkested og trykkeri angivet på side 2 i forordet; 'i' i trykkeri som 'o'.

Type IIIA

Kartoteket for Storkøbenhavn. Udgivet af Modstandsbevægelsens Gruppe P6. 'Maa kun sælges og forhandles indenfor Gruppens Medlemmer'. Tryk: Costers Bogtrykkeri 1946, København. Størrelse: 8vo (13,6x20,8 cm). 157 sider + [3] sider upagineret til noter. Heftet med orig. brunt papiromslag uden titel. På indersiden af foromslaget er påtrykt rettelses- og rettelser som rettelsesbladet på ovenstående type IIC.

Type IIIB

Kartoteket for Storkøbenhavn. Som type IIIA, men med påklæbet forsideillustration trykt på avispapir "Bovrup Kartoteket fra Land & Folk 1946" samt underteksten "Hermed ønskes en glædelig Jul samt et godt 1948 med Tak for 1947. Høfligst Gunnar Mikkelsen". Påtrykt dennes navnestempel med blåt.

Type IVA

Kartoteket. [Provinsen og landdistrikterne]. Udgivet af Bogforlaget. Størrelse: 8vo (15,2x22,2 cm). Fortløbende pagineret pp [3] +174-431 + [1] sider. Heftet med orig. blåt papiromslag uden titel. Med forord, men uden angivelse af trykkested og trykkeri. Påtrykt 'Pris Kr. 15.00'.

Type IVB

Kartoteket. [Provinsen og landdistrikterne]. Udgivet af Bogforlaget af 1946. Tryk: Forlaget 1946. Trykkested: København. Størrelse: 8vo (15,2x22,2 cm). Fortløbende pagineret pp [3] +174-431 + [1] sider. Heftet med orig. blågrønt papiromslag uden titel. Ellers som type IVA, men uden påtrykt pris kr. 15,00.

Type IVC

Kartoteket. [Provinsen og landdistrikterne]. Som type IVA, men med påklæbet forsideillustration og undertekst, som type IIIB.

Type V

Kartoteket. [Hele landet]. IIA, IVB og 'Rettelser til Bovrup Bogen! En samling Breve og Rettelser samt Valeur Fausbøls Udkast til en dansk Jødelov', udsendt af Forlaget "1946". Tryk: Ekspresttrykkeriet København K. Størrelse: 8vo. (14,1x20,1 cm). 63 sider + [1] sider. Sidste 9 sider til noteringer (blanke sider). Heftet med orig. blågrønt omslag med påtrykt sort/rød titel. Alle 3 hefter indlagt i brun kassette med påklæbet hvid etiket med sort tekst: "Kartotek over 10.000 Personer og Firmaer mod hvilke der pr. 1. Oktober 1946 er rejst Sigtelse efter 'Forræderiloven' og 'Værnemagerloven'".

Udgivelse og distribuering

Fælles for de fem udskilte hovedtyper af kartoteker er, at de i deres ydre fremstår særdeles anonyme. Det ensfarvede enkle grå-blålige omslag, den simple grafiske opsætning og uklare typografi samt det grove papirtryk efterlader klart det indtryk, at kartoteket er massefremstillet og skulle udarbejdes i hast. Hensigten er helt klart den, at kartoteket hurtigst muligt skulle på gaden og distribueres over hele landet, så processerne mod landssvigere, sympatisører

og andre der i kortere eller længere tid havde fraterniseret med nazismen kunne iværksættes ved hjælp af de lokale modstandsgrupper. Endelig er bogen trykt i et lille format, så den på det nærmeste får karakter af en håndbog, der nemt kunne medbringes.

Ud af de foreliggende 51 undersøgte kartoteker er sammenlagt 45 udsendt på hele tre forskellige forlag (se appendiks I), hvis trykkeri alle angives at være placeret i København, mens yderligere seks kartoteker er trykt uden angivelse af trykkested eller forlag. Hovedparten af kartotekerne, i alt 30 stk., er udsendt på Bogforlaget af 1946, som er trykt på Forlaget 1946, tre på Bogforlaget og hele 12 udgivet af Modstandsbevægelsens Gruppe P6, der er trykt på Costers Bogtrykkeri. Ser vi på typernes geografiske fordeling omfatter hele 36 stk. kartotekets københavnerdel (type IIA-IIF og IIIA-B) udsendt på Bogforlaget af 1946 og af Modstandsbevægelsens Gruppe P6, mens seks kartoteker indeholder navnene på medlemmer i hhv. provinsen og landdistrikterne (type IVA, B og C) udsendt på hhv. Bogforlaget og Bogforlaget af 1946. Otte kan henføres til den samlede landsdækkende del (type IA-ID), hvoraf type IA er udsendt på Bogforlaget af 1946, mens de resterende er uden navn på forlægger eller trykkeri. Typerne IC-D dækker hhv. provinsen og landdistrikterne. Eftersom den fortløbende paginering på disse kartoteker er identisk med pagineringen i kartoteker af type IB må de derfor betragtes som udskilte fra denne landsdækkende type, der er uden forord, trykkested og forlag i modsætning til type IA. Af denne årsag er de medregnet til gruppen af type I kartoteker og opfattes derfor som særskilte udgaver.⁷

Kartoteker af type II gør sig særligt bemærket, idet der i fire tilfælde er vedlagt et duplikeret rettelsesblad af tre for-

skellige typer med angivelse af medlemsnummer på i alt ni forskellige medlemmer (typerne IIB, C og D). Desuden er blot tre medlemmer nævnt ved navns nævnelse og ikke medlemsnummer. Forskellen mellem rettelsesbladene på type IIB og C består i, at de hver især har forskellige medlemsnumre. Der er i det foreliggende ikke kendskab til flere duplikerede rettelsesblade end de her tre omtalte og er således umiddelbart begrænset til blot at omfatte medlemmerne i Storkøbenhavn. Eneste andet eksempel på rettelsesblade stammer fra kartoteker af type IIIA, hvor samme type rettelsesblade som i type IIC kartoteker er fortrykt på indersiden af foromslaget. For provinsen og landdistrikterne kendes ikke til lignende tilfælde.

Kartotekerne af type III minder i det store og hele om type II, men med den forskel, at de dels er forsynet med et brunt omslag og dels er prismærkede med kr. 12,00. Kartoteker af type IIIB er tilmed påklæbet en 'julehilsen' trykt på avispapir i form af en satirisk tegning udført af bladtegner ved *Land og Folk*, Herluf Bidstrup. Tegningen blev oprindeligt bragt i *Land og Folk* 29. marts 1946, men fandt i vinteren 1947-48 også vej på forsiderne af enkelte 'Bovrup-Kartoteker' med undertitlen "Hermed ønskes en glædelig Jul samt et godt 1948 med Tak for 1947. Høfligt Gunnar Mikkelsen". Gunnar Mikkelsen var tilsyneladende selv ophavsmanden bag udsendelsen af denne satiriske julehilsen, der distribueredes under navnet Notabene fra hans bopæl på Frederikssundsvej i Brønshøj.⁸ Hvad den egentlige hensigt var eller hvem der skulle modtage julehilsenen vides derimod ikke. Generelt var medierne og dagbladstegnerne i årene umiddelbart efter befrielsen ikke sene til at kommentere myndighedernes håndtering af de mange retssager og dem som frygtede, at navnene på bl.a. ledende embedsmænd eller

prominente fabrikanter og erhvervsdrivende skulle nå ud til offentligheden.⁹

Ser vi nærmere på kartotekerne fra provinsen og landdistrikterne er de i modsætning til de storkøbenhavnske mindre varierede. Forskellen mellem type IVA og type IVB ligger udelukkende i, at der på type IVB ikke oplyses prisen 15,00 kr., som på type IVA. For type IVC gælder endvidere, at den er forsynet med samme påklæbte forsideillustration som på type IIIB.

Endelig står tilbage at omtale kartoteker af type V, som i det foreliggende arbejde blot er repræsenteret med et enkelt eksemplar. Til trods for den kritik der kan rettes mod et isoleret tilfælde som dette har jeg alligevel fundet det hensigtsmæssigt at tilegne kartoteket sin egen typebetegnelse, idet der er tale om en særudgave, der rettelig bør indgå i et arbejde som dette og som samtidig er med til at vise kartotekets mangfoldige anvendelse. Kartoteker af type V består således af et forlagsfriskt sæt kartoteker af type IIA og type IVB samt 'Rettelser til Boverup Bogen', der udkom på Forlaget 1946, men trykt på Eksprestrykkeriet København K.¹⁰ Et navn som tillige er med til at give indtryk af, at udgiverne generelt har haft travlt med at trykke og distribuere de mange kartoteker. Begge kartoteker og rettelsebogen er indlagt i en brun kassette af karton med en påklæbet hvid fortryk titeletiket med teksten 'Kartotek over 10.000 Personer og Firmaer mod hvilke, der pr. 1. Oktober 1946 er rejst Sigtelse efter Forræderiloven og Værnemagerloven'. En titel som umiddelbart ikke afspejler selve indholdet, men det er nærliggende at forestille sig, at kartotekerne i slutningen af 1946 har indgået som en væsentlig del af arbejdet i retssagerne mod bl.a. værnemagerne. Retssager som imidlertid først afsluttedes i 1959, hvor sammenlagt 10.030 kendelser var blevet afsagt.

Alligevel kan vi med nogen forsigtighed forestille os, at justitsministeriet har benyttet lejligheden til at genanvende det materiale, som politiet havde beslaglagt af modstandsbevægelsen i 1946, og forsynet de jurister og embedsmænd, der arbejdede med processerne mod værnemagere og forrædere med et sådant sæt af kartoteker.¹¹

Vender vi blikket mod oplagstallene for de enkelte kartoteker er der ingen tvivl om, at de har været betydelige. Præcist hvor mange der blev trykt er uvist, men ud fra antallet af forlæggere, trykkerier og antal rettellesblade synes kartoteket at være udsendt mindst syv gange fra engang i 1946 til årsskiftet 1947-48. I den forbindelse er der grund til at tro, at to af navnene på forlæggerne, Bogforlaget af 1946 og Forlaget 1946, antyder fælles ophav eller udgiver og som i det foreliggende betragtes som en samlet udgivelse, muligvis udsendt ad flere omgange med korte intervaller (se appendiks II). De resterende seks udsendelser afspejles udelukkende i udgivelserne af københavnerdelen: kartoteker udsendt af Modstandsbevægelsens Gruppe P6 (type III); kartoteker med fortrykt prisangivelse kr. 15,00 (type IVA); kartoteker hvor 'i' i trykkeri er erstattet af et 'o' (type IIF); kartoteker med påklæbet 'julehilsen' (type IIIB og IVB); kartoteker udgivet af Bogforlaget af 1946, men uden angivelse af trykkeriet Forlaget 1946 (type IIE) og kartoteker af type V, som formentlig udsendes af justitsministeriet. Endelig er der i undersøgelsesmaterialet kendskab til tre forskellige dupliserede rettellesblade, der enten er indklæbet eller løst indlagt, men udelukkende i tilknytning til københavnerdelen af kartoteket (typerne IIB, C og D), hvoraf rettelserne i type IIC er identiske med de fortrykte i type III kartotekerne. Hvorvidt de enkelte rettellesblade er udsendt i forbindelse med genudgivelser af hele køben-

En ganske særlig, men begrænset type kartoteker, der formentlig blev udsendt af justitsministeriet, er type V, som er samlet i en brun kassette med hvid titteletiket, der oplyser, at dette kartotek indeholder navnene på mere end 10.000 personer og firmaer mod hvilke der den 1. oktober 1946 er rejst sigtelse efter forræderi- og værnemagerlovene. Sættet indeholder foruden kartoteker af type IIA og IVB også den såkaldte Rettelsesbog, der udkom engang i 1946 på Forlaget 1946. (Eget foto).

havnerkartoteket er næppe sandsynligt. Formentlig skal vi forestille os, at de dupliserede rettelsesblade løbende er blevet revideret og udleveret som en art flyveblade evt. solgt sammen med et helt kartotek.

Som omtalt tidligere nedlagde justitsministeriet i løbet af 1946 forbud mod udsendelsen af kartoteket til trods for, at modstandsbevægelsen umiddelbart efter befrielsen havde erhvervet sig DNSAP's medlemslister fra hovedkvarteret i Bovrup og vel på det nærmeste kunne påberåbe sig eneret på udgivelserne. Der skal næppe

megen fantasi til at forestille sig, at afskrifter af partiets medlemslister allerede blev brugt i majdagene 1945 af modstandsbevægelsen til brug for de mange arrestationer. I tilknytning hertil er behovet for en mere systematisk distribuering af medlemslisterne utvivlsomt opstået og grupper af modstandsbevægelsen har set nødvendigheden af at udsende en egentlig fortegnelse i bogform, der internt kunne sættes i omløb, men som også skulle finde vej til offentligheden, dog mod betaling. I forordet til kartoteket oplyses det, at 'En del af Overskuddet ved Salget af

denne Bog vil blive tilstillet nogle af Modstandsbevægelsens Institutioner.' Hvilke institutioner der er tale om er uvist, men trykkeomkostningerne og hele distributionsapparatet har utvivlsomt været bekosteligt med mindre de er forsøgt solgt på det sorte marked.

Der er således intet der antyder, at modstandsbevægelsen selv forsøgte at begrænse distribueringen af kartoteket, hvilket også fremgår af forordet, til trods for, at det i kartoteker af type III tydeligt står, at det 'Maa kun sælges og forhandles indenfor Gruppens medlemmer.' At virkeligheden var en anden antydes klart af justitsministeriets forbud, men da var det for sent.

Sammenfatning

De første trykte kartoteker så dagens lys senest i løbet af 1946 og sandsynligvis allerede umiddelbart efter befrielsen, men bestod formentlig på daværende tidspunkt blot af afskrevne eller dupliserede udgaver af partiets oprindelige medlemslister, der først og fremmest kopieredes og distribueredes til medlemmer af de enkelte modstandsgrupper. Hvornår bogudgaven af kartoteket blev sat i omløb kan ikke dokumenteres, men det er sandsynligt, at det allerede må være sket i begyndelsen af 1946. Herfor taler bl.a., at justitsministeriet på et tidspunkt i 1946 nedlægger forbud mod offentliggørelse og distribution af kartoteket og efterfølgende iværksætter beslaglæggelser både hos modstandsbevægelsen selv og blandt dem, som havde erhvervet sig et eksemplar. En aktion som har været ressourcekrævende, men som også kan afspejle, at myndighederne utvivlsomt har fundet de igangværende udrensninger, overvejende under ledelse af modstandsbevægelsen, mere eller mindre ude af kontrol. Heroverfor stod modstandsbevægelsens ønske om at stramme

nettet yderligere omkring tidligere medlemmer af DNSAP, værnemagere og andre, som moralsk havde sympatiseret eller på anden måde plejet omgang med besættelsesmagten og det danske nazistparti. En holdning som meget vel lå tæt op af den generelle stemning i befolkningen. Danskerne skulle nu have ret til at vide hvem der i større eller mindre grad havde fraterniseret med nazismen eller blot ytret sig til fordel for denne. En holdning som ikke mindst kommer frem i bl.a. de tjenestemandssager, der blev rejst i 1946.¹²

Omkostningerne ved udsendelsen af de mange kartoteker blev for en stor dels vedkommende dækket ved et egentligt bogsalg, men har utvivlsomt også været afhængig af frivillige bidrag. Salget af kartoteket til hhv. 12 eller 15 kr. direkte på gaden har nok vakt opmærksomhed, men også krævet forholdsmæssigt mange ressourcer. Spekulationer om salg på det sorte marked kan ikke umiddelbart afvises, men har efter justitsministeriets forbud i 1946 indebåret en om end ubetydelig risiko for arrestation, og dernæst havde kartoteket allerede været i omløb i en rum tid. Endelig kan partier af københavnerdelen muligvis været distribueret fra trykkerier i Sverige.¹³ Under alle omstændigheder har det næppe været umuligt for den enkelte dansker at komme i besiddelse af et eksemplar evt. på arbejdspladserne eller hos de nærmeste naboer.

På baggrund af den foreliggende undersøgelse har 'Kartoteket' således været i omløb i minimum fem forskellige hovedudgaver fordelt på 16 varianter fra tidligst begyndelsen af 1946 frem til årsskiftet 1947-48, hvor 'ældre' kartoteker fik overklæbet en forsideillustration med en af Bidstrups tegninger og genudsendt. Dog er det ikke længere muligt at rekonstruere med hvilken baggrund netop disse kartoteker

(type IIIB og IVC) blev distribueret. Under alle omstændigheder synes trykning og udgivelse af kartoteket i offentligheden her efter at stoppe. Vel sagtens af den grund, at domstolens arbejde var ved sin afslutning og behovet for udrensning på arbejdspladserne aftaget i takt hermed. Endelig har oplagstallene formentlig været så høje, at kartoteket efterhånden var kendt af store dele af befolkningen, hvis ikke det ligefrem havde fundet vej til bogreolen i privatboligen.

Ser vi sluttelig nærmere på rækkefølgen af kartotekernes udgivelse, kan der på det foreliggende grundlag kun gives et løst bud herpå, idet langt hovedparten oplyses at være udkommet i 1946. Den landsdækkende udgave (type I) indeholder navne og adresser fra de medlemslister, som modstandsbevægelsen beslaglagde i parti-hovedkvarteret i Bovrup i maj 1945 og som dermed danner hele grundlaget for bogens medlemsfortegnelse. Denne landsdækkende udgave har sandsynligvis udgjort grundstammen for udarbejdelsen og publiceringen af de øvrige kartoteker. Formentlig er denne udgave blevet distribueret på landsplan evt. sammen med mindre særskilte enheder for provinsen og landdistrikter (eks. type IC og D) eller københavnerdelen. Derudover kan det ikke udelukkes, at politiets beslaglæggelser senere i 1946 har afstedkommet behov for generelt at dele kartotekerne geografisk for derved at undgå, at for mange kartoteker faldt i myndighedernes hænder. Udgivelsen af de mange forskellige kartoteker af type II og IV må bl.a. ses på denne baggrund, mens type III står som isolerede udgivelser trykt og udgivet af Modstandsbevægelsens Gruppe P6. Selvom denne type også udgives engang i 1946 er den alligevel identisk med de øvrige kartoteker for København dog med den tilføjelse, at den kun må sælges og forhandles blandt gruppens egne medlemmer. Typen

har egen paginering og er dermed ikke et uddrag af den første landsdækkende hovedtype, hvilket antyder en senere udgivelse end type I, men muligvis samtidigt med type II og IV. Samtidigt er prisen sat til kr. 12 i modsætning til de tilsvarende kartoteker af type IVA til kr. 15. Både navnet på forlæggerne og den reducerede prisfastsættelse tilkendegiver, at der er tale om en helt separat udgivelse, der ikke har tilknytning til forlæggerne bag Bogforlaget af 1946 og Bogforlaget. Disse synes derimod at dele samme ophav og samtidigt stå for hovedparten af udgivelserne. Formentlig er det også her, at de oprindelige initiativtagere eller 'bagmændene' skal søges selvom de fortsat forbliver anonyme.

Endelig er der kartoteker af type V, som er hele kartotekssæt inkl. den såkaldte 'Rettelsesbog', der også udkom på Forlaget 1946. Skal vi imidlertid tro kassetens titel-etiket, må den være udsendt engang efter oktober 1946 og kan i teorien have cirkuleret blandt jurister og embedsmænd helt frem til 1959, hvor de sidste kendelser om værnemageri blev afsagt. Ikke desto mindre afspejler udsendelsen af dette sæt et langt mere organiseret tiltag, som formodentlig skal tillægges justitsministeriet, der gennem beslaglæggelserne i 1946 med et havde fået et næsten skræddersyet materiale velegnet til at udstyre de i hast nedsatte domstole.

Et lignende organiseret tiltag ligger formentlig også bag udgivelsen af det såkaldte 'Sorte kartotek' eller *Kartotek over de af Danmarks Nationalbank iværksatte Spæringer af Bankkonti m.m.*, der blev udgivet på Erhvervenes Forlag, Postboks 354, København V. 1946. Et kartotek som i det store hele minder om 'Bovrup-Kartoteket', men med den forskel, at det indeholder navnene på værnemagere eller de erhvervsdrivende, som samarbejdede med besættelses-

Det sorte kartotek eller Nationalbankens spærringer af bankkonti fra personer, der tilsyneladende havde involveret sig i økonomiske transaktioner med besættelsesmagten og hvis navne blev offentliggjort på lignende måde som i Bovrup-Kartoteket. Kartoteket blev dog kun distribueret i begrænset omfang og formentlig kontrolleret af justitsministeriet i modsætning til Bovrup-Kartoteket. (Eget foto).

magten. Kartoteket er af samme størrelse som 'Bovrup-Kartoteket', men med sort omslag, deraf navnet, selvom eksempler på beigefarvede omslag ligeledes er kendt. Dernæst er trykning, typografi samt papirkvalitet af en helt anden bedre type end 'Bovrup-Kartoteket'. I indledningen til 'Det Sorte Kartotek' hedder det, at 'Grundet særlige Omstændigheder af teknisk og anden Beskaffenhed har Trykningen af dette første Oplag maattet forceres stærkt frem, saa Tiden ikke har tilladt Korrektur-Rettelser af alle Kartotekets Ark, men Fejlene er alene af grammatisk Karakter.' Forfatteren er i skrivende stund ikke bekendt med, hvor mange oplag der udsendes af dette kartotek, men 500 stykker angives at være nummererede, men unummerede kartoteker blev ligeledes udgivet. Det er i det foreliggende ikke hensigten, at beskæftige sig nærmere med dette andet kartotek. Blot skal det nævnes, at det i lighed med 'Bovrup-Kartoteket' af type V antyder en tilsvarende officiel afsender, muligvis også udgivet på foranledning af eller måske i samarbejde med de daværende

justitsmyndigheder. Sammenfattende for type V kartoteker gælder, at de i det foreliggende opfattes som distribueret før kartoteker af type IIIB og IVC, der tilsyneladende først udkom ved årsskiftet 1947-48.

Nu 60 år efter er 'Bovrup-Kartoteket' stadig omgærdet med en vis mystik ikke mindst med hensyn til hvem der tog det egentlige initiativ til at udgive DNSAP's medlemslister, men også finansieringen og distribueringen heraf. Dernæst er kartoteket ligefrem blevet et samlereobjekt og ikke nok med det. Medierne finder fra tid til anden lejlighed til at minde os om, at kartoteket er en del af vores fælles historie eller måske kulturarv, uanset om man tilhørte den ene eller anden politiske fløj. En arv som stadig er en del af vores dagligdag, og som er i stand til at bevæge os, frembringe sindbilleder eller sågar skræmmebilleder om politisk-religiøs fanatisme. Væsentligst står nu nok at fremhæve, at kartoteket fik en ikke ubetydelig konsekvens for mange tusinde danskere, hvis fremtidige skæbne besegledes i årene umiddelbart efter befrielsen alene på bag-

grund af denne lille bog. Danskere som i større eller mindre omfang havde fraterniseret med de danske nazister eller ligefrem yttret sig til fordel for nazismen. Var ens navn først havnet i 'Bovrup-Kartoteket' kunne

man være sikker på før eller siden, ja selv 60 år efter, at stå til regnskab herfor. Intet andet kartotek i Danmarkshistorien har vel haft så vidtrækkende konsekvenser som dette og synes selv i vore dage ikke at ville slippe os helt.

Noter

- ¹ Djursaa 1981; Kirchhoff 2002, s. 64; Lauridsen 2002, s. 393f og s. 480.
- ² Hvem gruppe 'G' var er uvist, men sandsynligvis kan der være tale om samme modstandsgruppe 'PG', som forestod den særskilte udgivelse af kartotekets københavnerdel (se note 4).
- ³ Det beslaglagte medlemsarkiv fra Bovrup indeholdt navnene på næsten 40.000 medlemmer, men kun en mindre del fandt vej til den trykte bogudgave af kartoteket, der jf. Malene Djursaa indeholder navnene på ca. 22.700 partimedlemmer. Hvilke udvælgelseskriterier der blev anvendt vides ikke og dermed heller ikke årsagen til hvorfor omtrent kun halvdelen af alle partiets medlemmer havnede i bogudgaven (Djursaa 1981, bd. 1, s. 109).
- ⁴ Ifølge tidligere BOPA-medlem Per Mortensen og Tage Revsgaard Andersen, der var medlem af DKP og kurér for BOPA, bestod 'Gruppe PG' af medlemmer fra forskellige kommunistiske modstandsgrupper i København. Samme gruppe besatte 4. maj 1945 Frimurerlogen på Blegdamsvej i København, hvor Schalburgkorpset holdt til (opl. til forfatteren hhv. juli og nov. 2005).
- ⁵ Den fortløbende paginering på disse typer (her benævnt type IC og D) antyder, at blokken til den landsdækkende udgave (type IA og B) blev skilt ad og samlet i mindre geografiske enheder.
- ⁶ Følgende har venligst udlånt kartoteker til forfatteren, og til hvem der skal rettes en tak: Niels Gyrsing, Peter Heide, Bent Jacobsen; Antikvaterne Arnold Busck, Brande, Kaabers og Vangsgaard samt en række privatpersoner, der har ønsket at forblive anonyme. Priserne på et kartotek er gennem de sidste ti år varieret meget, men ligger i dag (2006) typisk på mellem 500-1000 kr.
- ⁷ Pagineringen på kartoteker af type IC starter med side 174, hvor københavnerdelen ender i den landsdækkende udgave type IB. Pagineringen i type ID er ligeledes identisk med den landsdækkende type IB. Springet i pagineringen mellem type IC og D (fra side 240 til 289) kan tillægges, at medlemmer i alfabetet fra Holstebro til og med Tønder foreligger i en separat udgave, dvs. fra side 241 til 288. Der er i det foreliggende ikke kendskab til en sådan version, men bør i så fald indgå i gruppen af type I kartoteker.
- ⁸ Gunnar Mikkelsen (1915-1973) arbejdede i 1930'erne som jord- og betonarbejder, blev medlem af DKP og engagerede sig desuden i fagbevægelsen, hvorefter han blev elev på arbejderhøjskolerne i Esbjerg og Roskilde. Senere virkede han som forbundsformand og uddannede sig efter krigen til socialpædagog og fik ansættelse ved fritidshjemmet 'Kennedy-Gården' på Tuxensvej i København (nekrolog i Aktuelt 31. august 1973; desuden meddelt forfatteren af Tage Revsgaard Andersen nov. 2005).
- ⁹ Andersen 1981, s. 40; Lauridsen 2002, s. 388ff. Et kartotek af netop denne type blev bl.a. modtaget af den københavnske forlægger Carit Andersen (meddelt forfatteren oktober 2004 af sønnen Ole Carit, der imidlertid ikke vidste hvem afsenderen af kartoteket var).
- ¹⁰ Forlaget 1946 er navnet på trykkeriet til trods for, at det har navnelighed med Bogforlaget af 1946. Samme trykkernavn ses også på kartoteker af type IA, IIA, IIF og IVB (se desuden appendiks II).

¹¹ Det kan ikke afvises, at der findes andre kombinationsmuligheder af type V kartoteker. Eksempelvis kan man forestille sig, at i stedet for to 'Kartoteker' er den landsdækkende type I blevet anvendt evt. sammen med 'Rettelserbogen' og/eller 'Det sorte Kartotek' (herom senere). Om retssagerne mod værnemagere og forrædere i øvrigt se bl.a. Kirchhoff 2002, s. 498f; Stensager

2003, s. 43f og Tamm 1984, s. 517-525.

¹² Se bl.a. tjenestemandssagen mod arkæologen Mogens B. Mackeprang i Stensager 2003, s. 39ff.

¹³ Tage Revsgaard Andersen modtog umiddelbart efter befrielsen hele seks 'Bovrup-Kartoteker' af en kurer fra Sverige (oplyst til forfatteren af T.R. Andersen november 2005).

Appendiks 1

	IA	IB	IC	ID	IIA	IIB	IIC	IID	IIE	IIF	IIIA	IIIB	IVA	IVB	IVC	V	~
Bogforlaget af 1946	2				14	1	2	1	4	2				3		1	30
Bogforlaget													1		2		3
Gruppe P6											11	1					12
Uden forlag/ trykkeri		3	2	1													6

Fordelingen af de enkelte typer kartoteker på baggrund af udgiver og trykker.

Appendiks 2

	IA	IB	IC	ID	IIA	IIB	IIC	IID	IIE	IIF	IIIA	IIIB	IVA	IVB	IVC	V	~
Bogforlaget af 1946	2				14	1	2	1	4	2					3	1	30
Forlaget 1946	2				14	1	2	1		2					3	1	26

Fordelingen af kartoteker udgivet på Bogforlaget af 1946 trykt på Forlaget 1946. Bemærk at det kun er kartoteker af type IIE som ikke har trykker angivet, hvilket antyder, at der kan være tale om en særskilt trykning og udsendelse.

Litteratur

- Andersen, Tage Revsgaard 1981: *En studie i rødt, hvidt og blåt. København.*
 Djursaa, Malene 1981: *DNSAP. Danske nazister 1930-45.* Bd. 1-2. København.
 Kirchhoff, Hans m.fl. 2002: *Gads leksikon om dansk besættelsestid 1940-45.* København.
 Lauridsen, John T. 2002: *Dansk nazisme 1930-45 - og derefter.* København.

- Stensager, Anders Otte 2003: Museumsinspektør i unåde. Foreningen National Studenterk Aktion og Mogens B. Mackeprang. In *Magasin fra Det Kongelige Bibliotek*, nr. 4 december 2003. København. Side 39ff.
 Tamm, Ditlev 1984. *Retsopgøret efter besættelsen.* København.

Indkaldelse af ansøgninger til Frimærkehandler og jernbanehistoriker Peer Olav Thomassens Fond

Ansøgningsfrist 1. november 2006

Frimærkehandler og jernbanehistoriker Peer Olav Thomassens Fond

Fonden, som stiftet i 1992, har som formål „Videreførsel af forskningen i fortrinsvis dansk trafik- og kommunikationshistorie“ og yder støtte til

- a. anskaffelse af relevant materiale, herunder til den fornødne bevaring, registrering, katalogisering, indbinding, konservering mv. af det indgåede materiale
- b. udarbejdelse af publikationer, først og fremmest trykomkostninger
- c. studie- og forskningsudgifter, herunder rejsetilskud, og
- d. tilskud til afholdelse af udstillinger, seminarer, kongresser mv.

Ad a: Støtte til opbygning af private bogsamlinger falder uden for fondens formål.

Ad c: Da fondens midler er af forholdsvis beskeden størrelse, vil det ikke være muligt at yde effektiv støtte til forskning inden for de i formålsparagraffen nævnte områder i form af løn.

Af hensyn til ekspedition af imødekomne ansøgninger, skal disse indeholde oplysning om modtagerens adresse og personnummer. Hvis ansøgeren er en juridisk person, skal man i ansøgningen oplyse CVR-nr.

Ansøgninger vedlagt *curriculum vitae*, eventuel publikationsliste samt anbefaling(er) stiles til Direktør Erland Kolding Nielsen og sendes til

Det Kongelige Bibliotek
Postboks 2149
1016 København K

TELEFON 33 47 47 47
TELEFAX 33 32 98 46

så den er biblioteket i hænde senest 1. november 2006 med morgenposten. Uddelingen forventes at finde sted omkring årsskiftet 2006/2007.